

Шифр «Психологічна безпека»

**ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-
ПЕРШОКУРСНИКА**

Наукова робота

АНОТАЦІЯ

Актуальність. Події, які відбуваються в нашій країні, а саме воєнний стан, призводить до порушення головної потреби людини – безпеки. Саме стан війни посилює відчуття небезпеки, умови життя людей стають складнішими, що негативно впливає на розвиток особистості. Адже безпека є одним із найважливіших аспектів формування комфортних відносин людини з навколишнім світом. На сьогоднішній день, найбільш гостро ця проблема постає саме в підлітковому та юнацькому віці. Саме сформована психологічна безпека особистості грає важливу роль при долатті бар'єрів людиною під час навчання, важкій міжособистісній обстановці, для розвитку командної роботи та запобігання проблемам, у співпраці з людьми для досягнення спільного результату. При порушеннях психологічної безпеки знижується продуктивність праці людини, а також продуктивність навчання, особливо в студентському віці.

Мета дослідження – вивчити особливості психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти поняття психологічної безпеки та визначити особливості формування даного феномена в юнацькому віці.
2. Емпірично дослідити показники психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників та виявити рівень її прояву.

Методи дослідження: *емпіричні* – спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності та конкретні методики: Шкала базових переконань Р. Янов-Бульман, тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. Леонтєва та О. Рассказової), методика діагностики рівня розвитку рефлексивності А. В. Карпова, методика дослідження критичного мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко), опитувальник соціальної ізольованості особистості Д. Рассела та М. Фергюссон; *статистичні* – кореляційний аналіз (непараметричний критерій

рангової кореляції Спірмена). У дослідженні брали участь 60 студентів першого року навчання, віком 17-18 років.

У роботі висвітлено сучасні підходи до розуміння сутності поняття безпека та психологічна безпека, специфіку її вивчення у різних наукових напрямках. На основі теоретичного аналізу визначено структуру та критерії психологічної безпеки. Розкрито особливості юнацького віку як фактори розвитку психологічної безпеки. Визначено, що саме в юнацькому віці є всі передумови формування психологічної безпеки особистості.

Результати емпіричного дослідження показали, що рівень психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників є середнім. За всіма показниками життєстійкості виявлено середній рівень. У студентів-першокурсників переважає середній рівень розвитку рефлексивності та критичного мислення, а також середній рівень соціальної ізольованості.

Встановлені взаємозв'язки між показником психологічної безпеки та контролем, прийняттям ризику, життєстійкістю, рефлексивністю, критичним мисленням; від'ємні зв'язки виявлені між показником психологічної безпеки та соціальною ізольованістю.

Виділено три групи досліджуваних за рівнем психологічної безпеки особистості: 1-ша група – студенти-першокурсники з високим рівнем психологічної безпеки (20%); 2-га група – студенти-першокурсники із середнім рівнем психологічної безпеки (59%); 3-тя група – студенти-першокурсники з низьким рівнем психологічної безпеки (21%).

Перспективним на майбутнє є подальше вивчення особливостей формування психологічної безпеки особистості в студентському віці та розробка програми психологічного супроводу.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ	
1.1. Поняття «психологічної безпеки» в психології	8
1.2. Особливості розвитку психологічної безпеки особистості в студентському віці	11
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ	
2.1. Опис вибірки та методів дослідження.....	17
2.2. Аналіз результатів дослідження показників психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників та їх взаємозв'язки.....	19
Висновки до другого розділу.....	26
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	30

ВСТУП

Актуальність теми. Події, які відбуваються в нашій країні, а саме військовий стан, призводить до порушення головної потреби людини – безпеки. Саме стан війни посилює відчуття небезпеки, умови життя людей стають складнішими, що негативно впливає на розвиток особистості. Адже безпека є одним із найважливіших аспектів формування комфортних відносин людини з навколишнім світом. На сьогоднішній день, найбільш гостро ця проблема постає саме в підлітковому та юнацькому віці. Саме сформована психологічна безпека особистості грає важливу роль при долатті бар'єрів людиною під час навчання, важкій міжособистісній обстановці, для розвитку командної роботи та запобігання проблемам, у співпраці з людьми для досягнення спільного результату. При порушеннях психологічної безпеки знижується продуктивність праці людини, а також продуктивність навчання, особливо в студентському віці.

Дослідженням психологічної безпеки особистості у вітчизняній науці займаються такі вчені як О. Є. Блинова, О. В. Лазорко, Г. В. Ложкін, Л. А. Найдьонова, Е. Л. Носенко, І. І. Приходько, Т. М. Титаренко та ін. У зарубіжній психології психологічну безпеку розглядали А. Edmondson, Т. Leahy, А. Т. Lee, С. Willing та ін. Проте, даний феномен є недостатньо вивченим. Безпеку в психології визначають як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Так, психологічну безпеку визначають як інтегративну психологічну властивість особистості, що окреслює рівень задоволеності її фундаментальної потреби в безпеці, а також таку, яка визначається за інтенсивністю переживання стану психологічного благополуччя або неблагополуччя [8]. В роботах вчених досліджені умови, чинники та детермінанти психологічної безпеки особистості підлітка та юнака, проте не достатньо уваги приділяється вивченню даного феномена саме в студентському віці.

Мета дослідження – вивчити особливості психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників.

Об’єкт дослідження – психологічна безпека особистості.

Предметом дослідження є психологічна безпека особистості студентів-першокурсників.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти поняття психологічної безпеки та визначити особливості формування даного феномена в юнацькому віці.

2. Емпірично дослідити показники психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників та виявити рівень її прояву.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз літературних джерел з проблеми дослідження; *емпіричні* – спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності та конкретні методики: Шкала базових переконань Р. Янов-Бульман, тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. Леонтьєва та О. Рассказової), методика діагностики рівня розвитку рефлексивності А. В. Карпова, методика дослідження критичного мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко), опитувальник соціальної ізольованості особистості Д. Рассела та М. Фергюсон; *статистичні* – кореляційний аналіз за Спірменом. У дослідженні брали участь 60 студентів першого року навчання.

Наукова новизна дослідження полягає у *вивченні* особливостей розвитку психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників в умовах воєнного стану.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження надалі можуть бути використані практичними психологами ЗВО в рамках психологічного супроводу студентів-першокурсників під час їх адаптації до умов навчання у вищій школі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були представлені на *Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* «Актуальні проблеми практичної психології» (Одеса, 2021). Результати дослідження представлені в статті, яка надрукована в збірнику наукових праць.

Структура роботи. Конкурсна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури, який містить 32 джерела. Обсяг конкурсної роботи 33 сторінки, основна частина роботи займає 28 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРИ З ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ- ПЕРШОКУРСНИКІВ

1.1. Поняття «психологічної безпеки» в психології

В роботах вітчизняних вчених (О. Є. Блинова, О. В. Лазорко, М. О. Лизь, Г. В. Ложкін, Л. А. Найдьонова, Е. Л. Носенко, І. І. Приходько, Т. М. Титаренко та ін.) розглядається поняття психологічної безпеки та її структурна організація [3; 4; 9; 10; 12; 13; 18-21; 25; 28; 30; 31]. Поняття безпеки науковці визначають як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від можливих внутрішніх і зовнішніх загроз. Також визначають, що умовами безпеки є цілісність людини (фізична, психічна, психологічна, духовно-моральна), можливість розвитку, досягнення життєвих цілей і здійснення свого призначення.

У зарубіжній науці проблема вивчення психологічної безпеки розглядається з позицій різних напрямків, а саме: засобами розвитку психологічної безпеки є психологічні захисти та додання комплексу неповноцінності (за А. Фрейдом, А. Адлером), формування психологічної безпеці відбувається за допомогою позитивного підкріплення конструктивної поведінки (за Д. Утсоном, Б. Скіннер), потреби в безпеці та захисті є для багатьох типів людей так званими маяками в пошуку захисника власної безпеки (А. Маслоу), психологічний імунітет як адаптаційна можливість психологічної безпеки (А. Olah, D. Gilbert).

Поняття «психологічна безпека» визначають як психічну стійкість, особистісну задоволеність, що включає суб'єктивне благополуччя, переживання емоційно-позитивного ставлення з боку всіх учасників спілкування насамперед однолітків, задоволеність своєю діяльністю, спроможність подолати такі впливи власними ресурсами або за допомогою чинників середовища; переживання людиною щастя, ступінь задоволеності

життям, поява відчуття захищеності, впевненості у собі, можливість якнайповніше задовольняти свої потреби, цікаво і вільно проживати [1; 16;17].

Аналіз наукових робіт дозволив визначити, що психологічну безпеку розглядають на макросоціальному рівні, тобто безпека особистості в рамках суспільства та соціальних відношень (І.І. Приходько та ін.); на мезосоціальному рівні – вивчення взаємодії особистості з найближчим оточенням (Н.О. Лизь та ін.); мікросоціальному рівні – вивчення внутрішньоособистісної безпеки (психічна стійкість, адаптивність, здатність протистояти зовнішнім загрозам) (С.Т. Посохова)

Вчені використовують різні підходи до визначення структурної організації психологічної безпеки особистості [6]. В роботах О. В. Савченко представлена структурна організація психологічної безпеки особистості, яка налічує чотири компоненти: мотиваційний компонент (визначається рівнем актуальності потреби людини в безпеці); когнітивний компонент (визначається суб'єктивним образом реальності та метакогнітивними знаннями щодо можливостей особистості використовувати визначені стратегії в актуальних ситуаціях); емоційний компонент (визначається відчуттям людиною стану захищеності чи вразливості до внутрішніх і зовнішніх загроз); поведінковий компонент (особливості реагування людини на внутрішні та зовнішні загрози) [24, с. 70]. Науковець доводить, що протистояти зовнішнім загрозам особистість може завдяки саме цим розвинутим компонентам психологічної безпеки. Саме ці компоненти забезпечують протистояння людини негативним факторам оточуючого середовища та можливість функціонування її у загрозованих ситуаціях. В роботах І. І. Приходько також представлена чотирьох компонентна структурна психологічної безпеки у представників екстремальних видів діяльності: рефлексивний, життєвої концепції, життєстійкості, життєздатності [20].

Зарубіжні вчені в структурі психологічної безпеки розглядають наступні чотири компоненти: морально-комунікативний, мотиваційно-вольовий, ціннісно-змстовий и внутрішній комфорт (Afolabi O.A., Baloguna A.G. та ін.).

Серед основних факторів психологічної безпеки особистості вчені виокремлюють контроль себе, своєї поведінки та керування емоційними реакціями (за Ю.С. Мануйловим); впевненість в собі, власних силах та адекватна самооцінка (Л.І. Божович, О.В.Савченко); спрямованість особистості (Л.І. Божович), задоволеність собою та самовпевненість, експресивність та життєрадісність (О.В. Рузу); емоційність та здатність до емпатії (Л.О. Регуш, О.В. Рузу); почуття контролю та залученість (С. Мадді); комунікативні навички (N. Garmezy).

Важливим компонентом психологічної безпеки особистості вчені також визначають стійкість як зовнішній фактор навколишнього середовища. В науці стійкість розглядають емоційну (Ф. Д. Гордов, О.А. Мілерян та ін.), моральну (В.Є. Чудновський), адаптаційну стійкість до стресових ситуацій (В. І. Лебедев, Ф.Б. Березін) та ін. В рамках психологічної безпеки особистості, значна увага приділяється саме емоційній стійкості, яку розглядають як інтегративну властивість особистості, яка характеризується взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних та мотиваційних компонентів психічної діяльності [15]. Так, емоційну стійкість в психології розглядають з різних позицій, а саме як здатність вирішувати складні завдання в умовах напруги (за О.А. Сіротіним), як здатність контролювати власні емоції та реакцію на оточуюче середовище (за Д. Гоулманом), пов'язувати з наявністю навичок та умінь брати відповідальність за власне життя, встановлювати кордони та уміння адаптуватися до змін (Д. Кэнфілд).

Останнім часом значна кількість досліджень психологічної безпеки особистості спрямована на вивчення її саме в екстремальних умовах, що обумовлено воєнним станом в країні. Розглядаючи психологічну безпеку в рамках екстремальних ситуацій, то вчені визначають її як складну систему, яка допомагає людині протистояти загрозам, як зовнішнім так і внутрішнім, а також внутрішню стабільність під час виконання службових обов'язків (за І.І. Приходько) [20]. В рамках даного підходу серед компонентів психологічної безпеки особистості виокремлюють морально-комунікативний (моральність,

товариськість, доброзичливість та ін.), мотиваційно-вольовий (оптимізм, цілеспрямованість, активність та інші якості), ціннісно-смысловий компоненти (безстрашність, соціальна відповідальність та інші характеристики) та внутрішній комфорт (відсутність загрози, безпека та захищеність) [20].

1.2. Особливості розвитку психологічної безпеки особистості в студентському віці

Розглянемо індивідуально-психологічні особливості розвитку в студентському віці. Вивчаючи студентський вік, вчені вказують, що слід розглядати його з різних боків, щоб розкрити якості та можливості даного віку, вікові та особистісні особливості. Так, слід звернути увагу на три напрями: психологічний, що дає змогу вивчити психічні властивості (спрямованість, темперамент, характер, здібності), від яких залежить перебіг психічних процесів, виникнення психічних станів, прояв психічних утворень; соціальний, де вивчаються й використовуються суспільні відносини, якості, які є підґрунтям для входження студента в певну соціальну групу; біологічний, який вивчає тип вищої нервової діяльності, будову аналізаторів, безумовні рефлекси, інстинкти, фізична сила та ін. [22; 23] В рамках нашого дослідження ми будемо вивчати особливості зазначеного віку в рамках психологічного напрямку.

В означеному віці інтенсивно розвиваються психологічні властивості особистості, відбувається формування індивідуального стилю діяльності, що пов'язано з особливостями навчання в Університеті, розвиток абстрактного мислення. Науковці довели, що саме студентський вік є періодом структурування інтелекту (за Б.Г. Ананьєвим).

Особливостями студентського віку є складність становлення особистісних рис. В своїх роботах І.С. Кон вказує, що саме в цьому віці образ посилюються свідомі мотиви поведінки, цілеспрямованість, рішучість,

наполегливість, самостійність та ін., здатність до захоплень, критичність та самокритичність, підвищується інтерес до моральних проблем.

Що стосується особливостей емоційної сфери в студентському віці, то слід зазначити, що вона стає більш врівноваженою після свого бурхливого розвитку в підлітковий період. Але деякі особливості підліткового віку все-таки нагадують про себе, особливо це спостерігається у студентів, які мають ознаки інфантилізму. На перших курсах навчання можна спостерігати у деяких студентів гіпертрофовану й дещо абстрактну незадоволеність життям, собою та іншими людьми. Якщо під час навчання на такі особистості буде чинитися ще неадекватний педагогічний вплив то це може призвести до деструктивних тенденцій у поведінці. Але, якщо енергію даного емоційного стану студентів спрямувати на складні завдання та їх розв'язання, то ця незадоволеність може стати стимулом до конструктивної та плідної роботи. Також, основними характеристиками емоційних процесів саме під час навчання студентів виступають інтенсивність інтелектуальних почуттів, прискорення формування вищих почуттів, емоційна стійкість яка є умовою збереження діяльності в складних ситуаціях, виникнення емоційного стресу, який пов'язаний зі складними ситуаціями.

Вивчаючи особистість студента також треба звернути увагу на те, що саме в цьому періоді відбувається криза ідентичності (за Е.Еріксоном), яка обумовлена соціальними та індивідуально-особистісними визначеннями, ідентифікацією та самовизначенням. Отже, в студентському віці отримують нові особистісні риси, які засновуються на вже існуючих. Проте, крім позитивних якостей які людина отримує під час розвитку вона отримує й недоліки. Так, при певних обставинах у студента може сформуватись неадекватна ідентичність, яка характеризується: або відходом від психологічної інтимності, уникнення тісних міжособистісних стосунків; або розмиванням почуття часу, нездатністю будувати життєві плани, страх дорослішання та змін; або розмиванням продуктивних, творчих здібностей, невміння мобілізувати свої внутрішні ресурси та зосередитися на якійсь головній діяльності; або

формування «негативної ідентичності», відмова від самовизначення і вибір негативних образів для наслідування.

Також, в студентському віці також є кризові періоди, які супроводжуються сильними емоційними переживаннями, що пов'язані з незадоволенням наявних потреб та виникненням рольових конфліктів «студент – викладач», «студент – студент»; відсутністю чіткої ціннісно-сміслової орієнтації, неструктурованістю особистості (наприклад, деякі студенти вперше усвідомлюють можливість самоврядності, саморегуляції та самовиховання); байдужість та безвідповідальність студента [5].

Важливим аспектом при розгляді студентського віку також виступає вивчення особливостей адаптації до нових умов навчання. Адже для успішної навчальної діяльності студента повинні бути створені умови в закладі для засвоєння знань, які забезпечують створення внутрішнього комфорту особистості студента та усунення можливостей конфлікту із оточуючим середовищем. При адаптації студент першого року навчання стикається з наступними труднощами: негативні переживання, які пов'язані із закінченням навчання в шкільному колективі, де була взаємна допомога та моральна підтримка; невизначеність мотивації вибору професії, недостатня психологічна підготовка до неї; не вміння здійснювати психологічне саморегулювання поведінки й діяльності, яке погіршується відсутністю звички до повсякденного контролю педагога; пошук оптимального режиму праці та відпочинку в нових умовах; налагодження побуту й самообслуговування, особливо під час переходу з домашніх умов до гуртожитку; зрештою, відсутність навичків самостійної роботи.

Психологічну безпеку студентів науковці визначають як стан, коли особистість захищена та має підтримку під час навчання у виші, під час навчання не порушується цілісність особистості студента та відбувається психологічне супроводження під час адаптації. Серед чинників, які впливають на психологічну безпеку студента виокремлюють зовнішні та внутрішні. Для їх запобігання в ЗВО створюються спеціальні умов для захисту психологічної

безпеки студентів. Серед означених умов основними є: оцінка значущості інформаційно-освітнього впливу та зіставлення його цінностей зі своєю власною системою цінностей; зниження емоційного навантаження інформаційно-освітнього впливу для унеможливлення емоційного дисбалансу та конфліктів; активне створення та підтримка інформаційного середовища, що забезпечує найкращу адаптацію й самореалізацію студента в рамках уявлень про успіх у навчально-професійному процесі; створення та підтримання інформаційного середовища [7; 11].

Для забезпечення відчуття психологічної безпеки використовують наступні умови: якості особистості, які забезпечують рівень переживання психологічної безпеки, а також психологічна стійкість, яка забезпечує можливість протистояти внутрішнім та зовнішнім негативним впливам; цінності особистості; оточуюче середовище, яке є сприятливими для розвитку особистості; позитивний життєвий досвід та задоволеність життям; прагнення до саморозвитку та самовдосконалення [28].

Особливу увагу при вивченні психологічної безпеки особистості в сучасних умовах науковці відводять саме формуванню психологічних ресурсів особистості (Н. Є. Твердохлебова та Н.С. Євтушенко). Головними ресурсами особистості для збереження себе та можливість протидіяти негативним впливам оточуючого середовища (за Д. А. Леонтьєвим) визначають ресурси стійкості; інструментальні ресурси; ресурси саморегуляції; ресурси мужності, толерантності до невизначеності, свідомості та рефлексії [27].

Серед форм забезпечення психологічної безпеки особистості виділяють активні та пасивні. Пасивні форми представляють собою механізми психологічного захисту, такі як уникнення і пристосування, а також стратегії поведінки в конфлікті, такі як ухилення та ігнорування. Активні форми представляють собою стратегії поведінки, вольові якості, використання знань і досвіду, а також здатність до виправданого ризику.

Отже, до структурних компонентів психологічної безпеки особистості студента включають наступні три – емоційно-вольовий, когнітивний,

поведінковий. Емоційний-вольовий компонент проявляється в емоційному ставленні до загрозових ситуацій, прояв емоційної стійкості під час впливу негативних внутрішніх та зовнішніх впливів. Когнітивний компонент проявляється в готовності особистості до забезпечення для себе безпеки, тобто студент знає про джерела небезпеки та здатен їм протистояти, способи виходу зі складних життєвих ситуацій, прагнення до самопізнання, самореалізації та самоактуалізації. Поведінковий компонент проявляється в здатності студентів здійснювати заходи для забезпечення психологічної безпеки, мають соціально-орієнтовану спрямованість поведінки, володіють навичками міжособистісної взаємодії, вміють вистояти безпечні стратегії захисної поведінки.

В роботах М. І. Шинкар наведені умови, які сприяють забезпеченню психологічної безпеки особистості студента [29]:

- Створення комфортних умов для навчальної діяльності студентів, а також умови для розвитку їх особистості; забезпечення психологічного супроводу першокурсників;

- – В навчальному процесі створювати психологічне забезпечення умов для формування та розвитку соціальної відповідальності студентів, їх професійної мотивації та почуття компетентності в інтересах майбутньої фахової діяльності, потреб самої особистості студента і розвитку суспільства.

- Допомога першокурсникам в подоланні проблемних ситуацій під час навчання у виші, спілкування та розвитку за допомогою актуалізації їх індивідуальних сил.

- Використання анонімності в «стресогенних» ситуаціях, які можуть виникнути у студентів під час навчання в ЗВО та у гуртожитках.

- «Створення умов для самовизначення та самореалізації особистості молодшої людини в умовах ЗВО та створення сприятливих умов для самовдосконалення власного особистісно-професійного потенціалу» [29].

Також, в роботах науковця М. І. Шинкар представлені особливості створення умов саме для першокурсників з метою забезпечення психологічної безпеки розвитку та самовизначення особистості студента [29, с. 77]:

- Прийняття та цінування особистості студента. Викладач повинен підтримувати студента та сприяти його творчому становленню. Тобто першокурсник має відчувати себе гідною людиною та не використовувати маскуванню під час навчання.

- Не використовувати зовнішнє оцінювання особистості студента-першокурсника, а сприяти тому, щоб людина розуміла, що «джерело оцінювання – в середині її самої, тому вона йде до розвитку».

- Використовувати перцептивні здібності педагогічної діяльності та використовувати співпереживання при розумінні особистості студента.

- «Психологічна свобода. Максимальна свобода для самовираження власних думок, почуттів і станів сприяє відкритості та дає змогу з'явитися непередбачуваним і несподіваним поєднанням ідей, понять і цінностей, що є невід'ємною частиною творчості» [29, с.77].

РОЗДІЛ 2.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

2.1. Опис вибірки та методів дослідження

В ході емпіричного дослідження була поставлена мета – дослідити структурні показники психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників, вивчити їх взаємозв'язки та визначити рівень прояву психологічної безпеки у студентів-першокурсників.

Проведення емпіричного дослідження психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників відбувалось в три етапи: підготовчий, діагностичний та аналітико-інтерпретаційний. На першому етапі було проведено теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження психологічної безпеки та визначено методи й методики дослідження психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників. На другому етапі було проведено дослідження рівня структурних компонентів психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників. На третьому етапі проведена обробка отриманих результатів та їх аналіз, виявленні взаємозв'язки між структурними компонентами за допомогою кореляційного аналізу та виділення рівнів вираженості психологічної безпеки студентів-першокурсників.

В дослідженні брали участь 60 студентів 1 року навчання.

В емпіричному дослідженні були використані такі емпіричні методи – спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності та конкретні методики: Шкала базових переконань Р. Янов-Бульман, тест життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. Леонтьєва та О. Рассказової), методика діагностики рівня розвитку рефлексивності А. В. Карпова, методика дослідження критичного мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко), опитувальник соціальної ізоляваності особистості Д. Рассела та М. Фергюсон. При обробці результатів були використані наступні методи математичної статистики: визначення середнього арифметичного, кореляційний аналіз за Спірменом.

Методика «Шкала базових переконань» Р. Янов-Бульмана спрямована на діагностику базових переконань Р. Янов-Бульмана. Дана методика містить 32 твердження, які характеризують наступні вісім категорій:

- 1) прихильність світу (BW, benevolence of world);
- 2) доброта людей (BP, benevolence of people);
- 3) справедливість світу (J, justice);
- 4) контрольованість світу (C, control);
- 5) випадковість як принцип розподілу подій, що відбуваються (R, randomness);
- 6) цінність власного «Я» (SW, self-worth);
- 7) ступінь самоконтролю (контролю над подіями, що відбуваються) (SC, self-control);
- 8) ступінь удачі, або везіння (L, luckiness).

В своїй роботі ми розрахували інтервали значень для кожної категорії та визначали рівень прояву як низький, середній та високий.

Методику Р. Янов-Бульмана ми використовували також для визначення психологічної безпеки. Адже, в роботах науковців доведено (за С. О. Богомазовим), що індекс психологічної безпеки визначається за допомогою середнього арифметичного всіх 8 субшкал даної методики, а субшкала R, randomness враховується з протилежним знаком [2;3].

Метою тесту життєстійкості С. Мадді (в адаптації Д. Леонтьєва та О. Рассказової) є вивчення компонентів життєстійкості, розроблений в рамках вивчення чинників, що сприяють успішному оволодінню зі стресом і зниженню внутрішнього напруження. Визначення результатів дослідження життєстійкості за даною методикою відбувається за наступними шкалами: 1. Шкала залученості; 2. Шкала контролю; 3. Шкала прийняття ризику.

З метою вивчення рівня рефлексивності у студентів-першокурсників було використано методику А. В. Карпова. Методика має 27 питань, які досліджувані оцінюють за семи-бальною шкалою. За результатами означеної

методики визначаються групи досліджуваних з низьким рівнем рефлексивності, з середнім рівнем рефлексивності та високим рівнем рефлексивності.

Вивчення рівня розвитку критичного мислення як структурного компоненту психологічної безпеки відбувалось за допомогою методики дослідження критичного мислення Л. Старкі (в адаптації О. Луценко) [14; 32]. В дослідженні ми використовували адаптований варіант методики (за О. Луценко), який містить 27 питань та призначений для вікової групи 16-70 років. На основі отриманих даних визначається рівень критичного мислення досліджуваних – низький, середній та високий.

Для вивчення соціальної ізолюваності студентів-першокурсників нами була використана методика експрес-діагностика рівня соціальної ізолюваності особистості Д. Рассела та М. Фергюссона [26]. Методика складається з 20 тверджень, які треба оцінити за чотирибальною системою (від 0 до 3 балів). За результатами дослідження визначається ступінь соціальної ізолюваності досліджуваних – високий, середній, низький.

2.2. Аналіз результатів дослідження показників психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників та їх взаємозв'язки

Зі студентами-першокурсниками були проведені зазначені вище методики, метою яких є вивчення структурних показників психологічної безпеки особистості. Одержані результати дослідження представлені в таблиця 2.1-2.5

На основі отриманих результатів вивчення базових переконань (за Р. Янов-Бульман) було встановлено, що серед студентів-першокурсників 16% студентів мають високий рівень за показниками ставлення до доброзичливості, ставлення до осмислення світу та переконання стосовно власної цінності, 59% досліджуваних мають середній рівень та у 25% студентів виявлено низький рівень за даними показниками.

Узагальнені результати дослідження базових переконань студентів-першокурсників представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Узагальнені результати дослідження базових переконань студентів-першокурсників

Шкали	Група досліджуваних студентів (N=60)	
	X_{cp}	Ст.відх.
Доброзичливість світу	7,6	1,30
Доброта людей	6,3	2,1
Справедливість	7,9	1,32
Контрольованість світу	9,1	2,1
Випадковість як принцип розподілу подій	7,9	2,6
Цінність власного Я	16,6	3,5
Ступінь самоконтролю	9,9	2,2
Ступінь успіху чи везіння	11,2	2,7
Загальний показник психологічної безпеки	7,58	2,85

З результатів таблиці 2.1 видно, що у досліджуваних студентів-першокурсників переважає низький рівень за шкалою доброзичливість світу ($X_{cp}=7,6$). Тобто, досліджувані переконані, що довіряти безпечно навколишньому світу не можна. Але 25% досліджуваних посередньо здатні довіряти оточуючому світу.

Нижче середнього рівень виявлено за шкалою доброта людей у досліджуваних студентів-першокурсників ($X_{cp}=6,3$), тобто вони впевнені, що в світі не достатньо добрих людей. Проте, 21% досліджуваних переконані в тому, що в світі достатньо добрих людей.

Виявлено, що у студентів-першокурсників переважає нижче середнього рівень за шкалою справедливості світу ($X_{cp}=7,9$), тобто досліджувані

переконанні що в світі справедливості не достатньо. 19% досліджуваних переконані, що справедливість за вчинки є.

Середній рівень прояву виявлено у досліджуваних за наступними шкалами: контрольованість світу ($X_{cp}=9,1$), випадковість як принцип розподілу подій ($X_{cp}=7,9$), ступінь самоконтролю ($X_{cp}=9,9$), ступінь успіху чи везіння ($X_{cp}=11,2$), тобто студенти-першокурсники переконанні, що на достатньому рівні можуть контролювати оточуючий світ, події які відбуваються піддаються контролю, а також переконанні, що вони достатньо везучі особистості.

Встановлено, що вище середнього рівень у студентів-першокурсників за шкалою цінності власного Я ($X_{cp}=16,6$), тобто досліджувані впевнені що є хорошими людьми та гідні поваги.

За загальним показником психологічної безпеки особистості встановлено, що у студентів-першокурсників переважає середній та нижче середнього рівні ($X_{cp}=7,58$). У 15% студентів-першокурсників переважає високий рівень загального показника психологічної безпеки, у 59% студентів-першокурсників переважає середній рівень загального показника психологічної безпеки, а у 26% студентів-першокурсників виявлено низький рівень означеного показника.

В таблиці 2.2 представлені одержані результати дослідження показників життєстійкості у студентів-першокурсників за методикою С. Мадді.

Таблиця 2.2

Узагальнені результати дослідження структурних компонентів життєстійкості у студентів-першокурсників

Шкали	Група досліджуваних студентів (N=60)	
	X_{cp}	Ст.відх.
Залученість	30,18	5,9
Контроль	29,78	6,20
Прийняття ризику	21,30	5,60
Життєстійкість	82,70	9,40

Як видно з таблиці 2.2, що у досліджуваних студентів-першокурсників за всіма шкалами виявлено середній рівень, проте бачимо, що найбільш вираженим є показник залученості ($X_{cp}=30,18$), тобто досліджувані здатні встановлювати різноманітні соціальні контакти, а також прагнуть отримувати та надавати соціальну підтримку оточуючим, мають почуття власної значущості.

За шкалами контролю ($X_{cp}=29,78$) та прийняття ризику ($X_{cp}=21,30$) досліджувані також мають середній рівень. Такі результати свідчать про те, що студенти-першокурсники здатні ставити перед собою складні цілі, хоча іноді можуть не довести справу до кінця, недостатньо стійкі до негативних життєвих ситуацій, а також здатні йти на ризикові дії і не завжди віддають перевагу безпеці.

Загальний показник життєстійкості у досліджуваних студентів-першокурсників має середній рівень ($X_{cp}=82,70$) це обумовлено, по-перше, процесом адаптації студентів-першокурсників до навчання у виші, по-друге, стресовими ситуаціями, які пов'язані воєнним станом в країні.

В таблиці 2.3 наведені результати дослідження рівня розвитку рефлексивності у досліджуваних студентів-першокурсників. Як видно з таблиці 2.3 у студентів-першокурсників виявлено середній рівень рефлексивності.

Таблиця 2.3

Узагальнені результати дослідження рефлексивності у студентів-першокурсників (за методикою А. В. Карпов)

Група досліджуваних (N=60)	X _{ср}	min	max	Ст.відх.	Рівні		
					Високий	Середній	Низький
Студенти-першокурсники	7,08	4,00	9,00	1,20	23%	40%	27%

Проте, 23% студентів-першокурсників мають високий рівень рефлексивності, що вказує на їх здатність до самоаналізу та самопізнання, а

також прагнуть осмислювати власний досвід та аналізувати свою діяльність. 27% досліджуваних мають низький рівень рефлексивності, що свідчить про неможливість протистояти впливу зовнішніх загроз, особливо інформаційним.

Проведено аналіз отриманих результатів щодо вивчення рівня розвитку критичного мислення у досліджуваних студентів-першокурсників (див.табл.2.4). Так, в групі студентів-першокурсників виявлено за показником критичного мислення середній рівень розвитку ($X_{cp}=16,3$), що свідчить про достатній рівень розвитку основних операцій мислення, проте не завжди перевіряють отриману інформацію на достовірність.

Таблиця 2.4

Узагальнені результати дослідження рівня критичного мислення у студентів-першокурсників (за методикою Л. Старкі)

Група досліджуваних (N=60)	X _{cp}	min	max	Ст.відх.
Студенти-першокурсники	16,3	9,00	20,00	2,03

Вивчено особливості прояву ізольованості у студентів-першокурсників за методикою Д. Рассела та М. Фергюссона (див. табл.2.5).

Таблиця 2.5.

Узагальнені результати дослідження соціальної ізольованості у студентів-першокурсників (за методикою Д. Рассела та М. Фергюссона)

Група досліджуваних (N=60)	X _{cp}	min	max	Ст.відх.	Рівні		
					Високий	Середній	Низький
Студенти-першокурсники	29,88	15,00	54,00	10,30	23%	53%	24%

Так, з даних таблиці 2.5 видно, що у 23% студентів-першокурсників переважає високий рівень соціальної ізольованості. Це можна пояснити

особливостями студентського віку, а саме ступінь соціальної ізолюваності в цьому віці залежить від вікової емоційної сприйнятливості, відсутності досвіду, ситуації інтенсивної зміни кола спілкування та ціннісних орієнтацій. Також, ми можемо говорити про те, що досліджувані з високим рівнем соціальної ізолюваності мають низький рівень психологічної безпеки. У 24% досліджуваних студентів-першокурсників виявлено низький рівень соціальної ізолюваності, це свідчить про відкритість до оточуючих та достатньо високий рівень психологічної безпеки.

Відповідно до задач емпіричного дослідження було проведено кореляційний аналіз з метою вивчення взаємозв'язків між показниками психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників (див.табл.2.6).

Згідно таблиці 2.6 виявлені статистично значущі зв'язки між показником психологічної безпеки та життєстійкістю ($r=0,37$, $p\leq 0,01$), контролем ($r=0,23$, $p\leq 0,05$), прийняттям ризику ($r=0,24$, $p\leq 0,05$) вказує на те, що рівень життєстійкості, вміння контролювати та приймати ризиковану поведінку прямо впливають на рівень психологічної безпеки особистості.

Таблиця 2.6

Статистично значущі зв'язки між показниками психологічної безпеки у студентів-першокурсників

Показники	Психологічна безпека
Залученість	0,20
Контроль	0,23*
Прийняття ризику	0,24*
Життєстійкість	0,37**
Рівень рефлексивності	0,35**
Рівень критичного мислення	0,33**
Рівень соціальної ізолюваності	-0,21*

Примітка: * - при $p\leq 0,05$, ** - при $p\leq 0,01$

Також значущий кореляційний зв'язок виявлено між показником психологічної безпеки та рефлексивністю ($r=0,35$, $p\leq 0,01$), критичним мисленням ($r=0,33$, $p\leq 0,01$), що вказує на те, що рівень розвитку рефлексивності та критичного мислення прямо впливає на зростання рівня психологічної безпеки особистості.

Зворотні статистично значущі зв'язки виявлені між показником психологічної особистості та соціальної ізольованості ($r=-0,21$, $p\leq 0,05$), тобто при високому рівні соціальної ізольованості буде відбуватися зниження рівня психологічної безпеки особистості.

Одержані результати дослідження показників психологічної безпеки особистості студентів-першокурсників дозволили виділити три групи студентів за рівнем психологічної безпеки особистості за допомогою описової статистики:

1-ша група – студенти-першокурсники з високим рівнем психологічної безпеки: високий рівень розвитку критичного мислення та рефлексивності, вміють ефективно протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, мають сформований світогляд, стійку емоційну сферу, впевненні в справедливості світу та оточуючих людей, вірять в позитивність оточуючого світу, ставляться до світу та оточуючих позитивно, ініціативні, активні, мають високий рівень самоконтролю та низький рівень соціальної ізольованості (20%).

2-га група – студенти-першокурсники, які мають середній рівень психологічної безпеки: критичне мислення та рефлексивність розвинуті посередньо, недостатньо мають розвинуті навички щодо ефективного протистояння зовнішнім загрозам, мають позитивне ставлення до себе та оточуючих, середній рівень соціальної ізольованості та самоконтролю (59%).

3-тя група – студенти-першокурсники з низьким рівнем психологічної безпеки: мають високий рівень соціальної ізольованості, схильні піддаватися зовнішньому впливу, мають низький рівень розвитку критичного мислення та рефлексивності, проявляють негативне ставлення до світу та оточуючих, не завжди позитивно ставляться до себе та умов життя, відчувають себе

самотніми, переживають деяку ізолюваність, відчувають занепокоєність деякими рисами власної особистості (21%).

Висновки до другого розділу

В ході емпіричного дослідження було виявлено, що у студентів-першокурсників переважає низький рівень за шкалою «доброзичливість світу» ($X_{cp}=7,6$); нижче середнього рівень за шкалами «доброта людей» ($X_{cp}=6,3$), «справедливість світу» ($X_{cp}=7,9$), середній рівень за шкалами: «контрольованість світу» ($X_{cp}=9,1$), «випадковість як принцип розподілу подій» ($X_{cp}=7,9$), «ступінь самоконтролю» ($X_{cp}=9,9$), «ступінь успіху чи везіння» ($X_{cp}=11,2$), вище середнього рівень за шкалою «цінності власного Я» ($X_{cp}=16,6$), середній та нижче середнього рівні виявлені за показником психологічної безпеки особистості ($X_{cp}=7,58$).

Встановлено, що у студентів-першокурсників переважає середній рівень за всіма показниками життєстійкості, проте найбільш вираженим є показник залученості ($X_{cp}=30,18$), наступними за результатами є шкали контролю ($X_{cp}=29,78$) та прийняття ризику ($X_{cp}=21,30$). Загальний показник життєстійкості у досліджуваних студентів-першокурсників має середній рівень ($X_{cp}=82,70$).

Досліджено рівень критичного мислення та рефлексивності студентів-першокурсників та визначено, що переважає середній рівень розвитку критичного мислення ($X_{cp}=17,6$) та рефлексивності ($X_{cp}=7,08$).

Вивчено особливості прояву соціальної ізолюваності у досліджуваних студентів-першокурсників та виявлено, що в групі переважає середній та нижче середнього рівень означеного показника. Серед досліджуваних 23% мають високий рівень за шкалою соціальної ізолюваності, а 24% досліджуваних мають низький рівень соціальної ізолюваності.

Встановлені додатні статистично значущі зв'язки між показником психологічної безпеки та життєстійкістю ($r=0,37$, $p\leq 0,01$), контролем ($r=0,23$, $p\leq 0,05$), прийняттям ризику ($r=0,24$, $p\leq 0,05$), рефлексивністю ($r=0,35$, $p\leq 0,01$), критичним мисленням ($r=0,33$, $p\leq 0,01$). Зворотні статистично значущі зв'язки виявлені між показником психологічної особистості та соціальної ізоляваності ($r=-0,21$, $p\leq 0,05$).

Виділено три групи досліджуваних за рівнем психологічної безпеки особистості: 1-ша група – студенти-першокурсники з високим рівнем психологічної безпеки (20%); 2-га група – студенти-першокурсники із середнім рівнем психологічної безпеки (59%); 3-тя група – студенти-першокурсники з низьким рівнем психологічної безпеки (21%).

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведений теоретичний аналіз літератури з проблеми дослідження психологічної безпеки особистості студента-першокурсника дозволив зробити наступні висновки:

Психологічну безпеку особистості визначають як стан захищеності її психіки від дії різноманітних інформаційних чинників, що перешкоджають або утрудняють формування та функціонування адекватної орієнтувальної основи соціальної поведінки людини, а також адекватної системи її суб'єктивних (особистісних, суб'єктивно-особистісних) стосунків до навколишнього світу та самого себе. Психологічна безпека особистості – це стан захищеності особистості, що забезпечує її цілісність як активного соціального суб'єкта та можливості розвитку в умовах інформаційної взаємодії з навколишнім середовищем.

Вивчено особливості розвитку особистості в студентському віці та встановлено, основними характеристиками є формування самосвідомості та образу особистості, формування індивідуального стилю діяльності, розвиток абстрактного мислення та інтелекту, самостійності особистості та відбувається вибір життєвого шляху. Структурними компонентами психологічної безпеки особистості студента є афективний компонент; когнітивний компонент; поведінковий компонент.

В ході емпіричного дослідження ми зробили наступні висновки:

Виявлено, що у студентів-першокурсників переважає середній рівень психологічної безпеки, серед найбільш виражених базових переконань виступають контрольованість світу, випадковість як принцип розподілу подій, ступінь самоконтролю, ступінь успіху чи везіння та цінності власного Я, також мають середній рівень за всіма показниками життєстійкості, проте найбільш вираженим є показник залученості.

Встановлено, що у студентів-першокурсників переважає середній рівень розвитку критичного мислення та рефлексивності, а також середній та нижче середнього рівень соціальної ізоляції.

Виділено три групи досліджуваних за рівнем психологічної безпеки особистості: 1-ша група – студенти-першокурсники з високим рівнем психологічної безпеки: високий рівень розвитку критичного мислення та рефлексивності, вміють ефективно протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, мають сформований світогляд, стійку емоційну сферу, впевненні в справедливості світу та оточуючих людей, вірять в позитивність оточуючого світу, ставляться до світу та оточуючих позитивно, ініціативні, активні, мають високий рівень самоконтролю та низький рівень соціальної ізоляції (20%); 2-га група – студенти-першокурсники із середнім рівнем психологічної безпеки (59%); 3-тя група – студенти-першокурсники з низьким рівнем психологічної безпеки: мають високий рівень соціальної ізоляції, схильні піддаватися зовнішньому впливу, мають низький рівень розвитку критичного мислення та рефлексивності, проявляють негативне ставлення до світу та оточуючих, не завжди позитивно ставляться до себе та умов життя, відчують себе самотніми, переживають деяку ізоляцію, відчують занепокоєність деякими рисами власної особистості (21%).

Перспективним на майбутнє є подальше вивчення особливостей формування психологічної безпеки особистості в студентському віці та розробка програми психологічного супроводу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арабаджиев Д.Ю., Сергієнко Т.І. Політична маніпуляція та інформаційно-психологічна безпека в політичних відносинах. *Політикус : наук. журнал*. 2020. № 2. С. 36–44.
2. Блинова О.Є., Каленчук В.О. Особистісні чинники психологічної безпеки студентів закладів вищої освіти. *Науковий Вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2018. Випуск 5. С. 154-160.
3. Блинова О. Є. Психологічна безпека: аналіз наукових уявлень та досвід емпіричного дослідження. *Психологічні основи розвитку особистості: монографія*. Запоріжжя: Просвіта, 2018. С. 239-254.
4. Бойко С.Т. Психологічна безпека особистості в умовах розірваного інформаційного простору. *Психологія: теорія і практика*. 2019. Т. 1. Вип. 3. С. 32–43. URL: [https://doi.org/10.31339/2617-9598-2019-1\(3\)-32-43](https://doi.org/10.31339/2617-9598-2019-1(3)-32-43)
5. Вітвицька С.С. Особистісно орієнтоване виховання студентів у вищих навчальних закладах освіти. *Професійна педагогічна освіта: особистісно орієнтований підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. С. 50-78.
6. Волеваха І. Б. Структура психологічної безпеки суб'єкта професійної діяльності. *Дев'ять Сіверянських соціально-психологічних читання: Матеріали Міжнародної наукової конференції (30 листопада 2018 року, м. Чернігів)*. За наук. ред. О. Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової. Чернігів, 2019. С.74-77.
7. Грек О. М., Грачківська В. В. Особливості дослідження психологічної безпеки особистості студента. *Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти, технологій і суспільства: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Кропивницький, 29 листопада 2023 р.): у 3 ч.* Кропивницький: ЦФЕНД, 2023. Ч. 2. С. 57-60

8. Грек О. М., Сембрак А. А. До проблеми дослідження психологічної безпеки в підлітковому віці. *Актуальні проблеми практичної психології* : збірн. наук. праць Всеукр. наук.-практич. інтернет конф. (9 квітня 2021 року, м. Одеса). Одеса, 2021. С. 158-162.
9. Дерев'янка С. П., Панченко Т. С., Кондратенко О. Є. Характеристики емоційної креативності представників різних професій у контексті психологічної безпеки. *Балканско научно обозрение*. 2020. Т. 4. № 3(9). С. 64-68.
10. Кікінежді О. М., Василькевич Я. З. Психологічна безпека особистості в контексті егалітарно-освітньої парадигми. Психологічна безпека особистості у змінному світі : міжнародна колективна монографія. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М., 2019. С. 287–304.
11. Коструба Н. С., Хвесик Ю. Ю. Психологічна безпека студента у медіасередовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Психологія*. 2021. Випуск 4. С. 41-44.
12. Лазорко О.В. Психологія безпеки особистості як суб'єкта професіоналізації. *Психологічні перспективи*, 2017. Вип. 30. С. 96–112. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2017-30-96-112>
13. Лазорко О. В. Професійна безпека: детермінаційні ознаки соціальної стратифікації в період ранньої професіоналізації особистості. *Актуальні проблеми теорії та практики психологічної допомоги*. Мат. VII Харк. міжнар. психол. читань ; (25-26 листопада 2015 р.). Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. С. 65-68.
14. Луценко Е.Л. Адаптация теста критического мышления Л. Старки. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Психологія»*. 2014. № 1110. С. 65–70.
15. Оніпко З.С. Дослідження сформованості рівня емоційної стійкості в студентів технічного ВНЗ. *Габітус*. 2021. Випуск 24. Т. 2. С. 73-77
16. Папуша В.В. Психологічна безпека як інтегративна характеристика особистості. *Габітус*. 2021. Випуск 22. С. 96-101.

17. Папуша В.В. Суб'єктність як фактор психологічної сепарації особистості. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2020. Випуск 12(41). С. 81-97
18. Приходько, І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності : монографія. Х. : Акад. ВВ МВС України, 2013. 745 с.
19. Приходько І. І. Виявлення загроз психологічній безпеці особистості. *Психологія національної безпеки* : III міжнар. наук.-практ. конф. 22-23.09.2009 р. : тези доп. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2009. С. 88-90.
20. Приходько І. І. Психологічна безпека персоналу екстремальних видів діяльності: концепція, трансформаційна модель, методологія дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015 №4 (29). С. 117-125.
21. Приходько І. І. Діагностика психологічної безпеки особистості фахівця екстремального виду діяльності: посібник. Х. : НАНГУ, 2017. 76 с.
22. Проблеми психологічної безпеки сучасної молоді : монографія. А. Г. Скок та ін. ; за наук. ред. О. Ю. Дроздова; Нац. ун-т "Чернігів. колегіум" ім. Т. Г. Шевченка. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 243 с.
23. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. Вип. 3 / [укладачі : Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О. Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко]. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. 88 с.
24. Савченко О. В., Свирида М. О. Модель психологічної безпеки особистості як комплексного феномена. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. 2020. Volume 6. Issue 12 (44). С. 66-79. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.12.7>
25. Слюсаревський М.М., Найдьонова Л.А., Титаренко Т.М., Татенко В.О., Горностай П.П., Кочубейник О.М., Лазоренко Б.П. Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін. Реферативний опис роботи. Київ : Талком, 2020. 318 с.

26. Соціальна психологія. Зошит для індивідуальної роботи для студ. усіх спец. денної та заочної форми навчання / Уклад.: М.О. Кононець. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 61 с.
27. Твердохлебова Н. Є., Євтушенко Н. С. Формування психологічної безпеки студентів у сучасних умовах навчання. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. № 1(1). С. 421-428. <https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022>
28. Чуйко Г. В., Чаплак Я. В., Комісарик М. І. Психологічна безпека особистості в нестабільному світі. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*. 2021. Volume 7. Issue 1 (45). С. 65-81. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.1.6>
29. Шинкар М. І. Психологічна безпека особистості студента. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Том 32 (71). № 1. С. 75-80
30. Lazorko, O., Dzhahupov, H., Abramciow, R., Symonenko, S., Hrek, O., & Kostieva, T. (2022). The Phenomenon of Security Within the Socio-Psychological Knowledge in the Era of Postmodernism. *Postmodern Openings*, 13(3), 180–200. URL: <https://doi.org/10.18662/po/13.3/484>.
31. Lazorko, O., Koval, S., Hrek, O., Shkrabiuk, V., Kulesha-Liubinets, M., & Bihun, N. (2021). Psychological Security of the Individual as a Functional Component of Professional Activity. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(4), 455–473. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/12.4/259>
32. Starkey L. *Critical thinking skills success*. NY: Learning Express, LLC., 2004. 169 p.